

Arcin Pietrowicz Gokieli*

PROBLEMY PLANOWANIA GOSPODARKI NARODOWEJ.
SYSTEM PROPORCJI W SOCJALISTYCZNEJ GOSPODARCE NARODOWEJ**

Planowy rozwój gospodarki narodowej i jego skoordynowanie w skali całego kraju realizuje się przy spełnieniu określonych warunków ekonomicznych, politycznych i organizacyjnych. Możliwość, konieczność i realność planowania produkcji społecznej wpływa bezpośrednio z charakteru socjalistycznych stosunków produkcji, z charakteru samego ustroju socjalistycznego. Planowość jest właściwością obydwóch faz komunistycznych formacji.

Planowy rozwój produkcji społecznej przewiduje - świadome wykorzystanie poznanych praw ekonomicznych, co jest koniecznym warunkiem prawidłowego określania dróg dalszego rozwoju socjalistycznej gospodarki narodowej oraz pomyślnej realizacji budowy socjalizmu i komunizmu. Przy planowaniu gospodarki narodowej uwzględnia się działanie nie tylko jednego prawa ekonomicznego - prawa planowego rozwoju gospodarki narodowej, ale i całego systemu praw ekonomicznych, będących w ścisłym związku i wzajemnej zależności; bierze się pod uwagę cały złożony mechanizm, działający w warunkach zachowania stosunków towarowo-pieniężnych i działania prawa wartości.

System praw ekonomicznych socjalizmu jest wykorzystywany kompleksowo i racjonalnie w interesie całego społeczeństwa. Powoduje to osiągnięcie pewnego optimum wymaganego efektu gospodarczego będącego wynikiem realizacji tych praw.

Planowanie gospodarki narodowej przewiduje w jednakowym

*Prof. dr, kierownik Katedry Planowania Gospodarki Narodowej w Tbiliskim Państwowym Uniwersytecie, Gruzja.

**Tłumaczenie - mgr Aleksandra Miksa.

stopniu istnienie określonego systemu organizacji gospodarki narodowej, odpowiedniego kierownictwa i systemu sterowania rozwojem ekonomiki kraju, jak i ukierunkowanej, wielostronnej praktycznej działalności ludzi w celu uzyskania ogólnego efektu, jakim jest pełny dobrobyt całego narodu. Scentralizowane planowe sterowanie gospodarką ukierunkowane jest na wykonanie konkretnych zadań, postawionych przez partię i rząd w każdym okresie socjalistycznego i komunistycznego budownictwa.

Należy zauważyć, że w systemie produkcji opartym na społecznym podziale pracy istnieje konieczność zachowania proporcjonalności, czyli zgodności między działaniem poszczególnych gałęzi i dziedzin gospodarki. K. Marks pisał: "Konieczność społecznego podziału pracy w określonych proporcjach w żadnym przypadku nie może być zniszczona określoną formą produkcji społecznej - zmienić się tylko może forma jej uzewnętrznienia"¹.

W warunkach kapitalizmu ma miejsce nieprzerwanie powstająca dysproporcja. "Dla kapitalizmu - mówił W. I. Lenin - konieczny jest kryzys, aby tworzyć ciągle podlegającą zmianie proporcjonalność"². Lenin wskazywał, że w kapitalizmie proporcjonalność występuje "tylko jako wielkość średnia z szeregu stałych wahań"³.

Organiczną cechą ustroju socjalistycznego, opartego na społecznej własności narzędzi i środków produkcji, jest scentralizowane planowe zarządzanie, ustanowienie stałej, świadomie utrzymywanej proporcjonalności w rozwoju gospodarki narodowej w skali całego kraju. Jednocześnie należy uwzględnić, że proporcjonalność ta nie oznacza stałego zachowania proporcji przyjętych w gospodarce narodowej. Proporcje posiadające charakter obiektywny nie są niewzruszone, ulegają zmianie, nieustannie doskonalą się. Proporcje nie mogą być ustalone dowolnie, subiektywnie, według życzenia ludzi, bez uwzględnienia realnie powstałych warunków i zależności. Zachowanie wymaganych proporcji, stałe ich doskonalenie jest koniecznym warun-

¹ K. M a r k s, E. E n g e l s, Dzieła, t. 32, s. 460-461.

² W. I. L e n i n, Pełne wydanie dzieł, t. 3, s. 621.

³ Tamże, s. 630.

kiem zrównoważenia całej ekonomiki i uzyskania największej efektywności socjalistycznej produkcji.

L. I. Breżniew w referacie "50 lat wielkich zwycięstw socjalizmu" powiedział: "Ważną przesłanką zwycięskiego marszu na przód jest zbilansowanie produkcji społecznej, przyjęcie takich proporcji i tempa, które w najlepszym stopniu odpowiadałyby potrzebom zarówno produkcji, jak i konsumpcji"⁴.

W procesie planowania gospodarki narodowej uwzględniane są najbardziej postępowe, optymalne proporcje, odpowiadające zadaniom społecznego i ekonomicznego rozwoju oraz zapewniające jego wysokie tempo. Gospodarka socjalistyczna tworzy organiczną jedność wzajemnie zależnych części, jednolity państwowo-gospodarczy kompleks, niepodzielną całość. Wszystkie etapy procesu społecznej reprodukcji są podporządkowane scentralizowanemu planowemu zarządzaniu, co pociąga za sobą konieczność skoordynowanego funkcjonowania wszystkich części jednolitego organizmu. Właściwa socjalistycznej gospodarce narodowej wyższość, wyrażająca się w zapewnieniu niezbędnych proporcji, nie wyklucza możliwości wystąpienia poszczególnych lub częściowych dysproporcji, które z powodzeniem są pokonywane w procesie planowego rozwoju gospodarki narodowej. Te dysproporcje są przede wszystkim związane z trudnościami rozwoju - szybszym rozwojem jednych gałęzi i wolniejszym rozwojem powiązanych z nimi innych gałęzi. Czasami są one wywołane błędami w działalności gospodarczej i organizatorskiej lub błędami w planowaniu gospodarki narodowej. Należy również liczyć się z zakłóceniami w rozwoju gałęzi gospodarki narodowej, które mogą być wynikiem przyczyn obiektywnych, nieprzewidywanych okoliczności. Dysproporcje te ujawnia się we właściwym czasie i podejmuje się działania, by je przezwyciężyć i usunąć. Potężnym orężem do osiągnięcia tego celu są państwowe rezerwy.

Realizacja systemu proporcji, odpowiadającego społeczno-ekonomicznym zadaniom państwa, posiada decydujące znaczenie dla planowego i skoordynowanego sterowania całą naszą gospodarką narodową.

⁴ L. I. Breżniew, 50 lat wielkich zwycięstw socjalizmu, Moskwa 1967, s. 30.

Jedno z podstawowych zadań radzieckiej nauki ekonomicznej, a w szczególności nauki planowania, polega na tym, aby prawidłowo zrozumieć istotę proporcji, w pełni poznać ich system, pogrupować je według określonych cech i scharakteryzować poszczególne elementy tego jednolitego systemu.

Temat proporcji jest omawiany w podręcznikach i skryptach z zakresu ekonomii politycznej i planowania gospodarki narodowej, jak również w monografiach poświęconych problemom planowania gospodarki narodowej ZSRR. Można postawić pytanie - jak rozumie się w tych pracach istotę proporcji, jaką konkretną treść wkłada się w rozumienie systemu proporcji? Jest charakterystyczne, że choć w posiadanych podręcznikach i skryptach z zakresu ekonomii politycznej i planowania gospodarki narodowej znajdują się rozdziały, poświęcone prawu planowego rozwoju gospodarki narodowej i planowaniu, o samym pojęciu "proporcja" albo nic się nie mówi, albo mówi się mimochodem.

W naszej literaturze ekonomicznej termin "proporcja" przeważnie rozumie się jako współzależność ilościową między częściami całości, między gałęziami, dziedzinami i jednostkami terytorialnymi. Powstaje w związku z tym pytanie - czy można rozumieć "proporcje" jako wyraz tylko współzależności i to tylko ilościowych? Wydaje się, że nie.

Współzależność - to wzajemny stosunek, wzajemna więź, określona zależność. Pod pojęciem proporcji, pod proporcjonalnością rozumie się nie tylko cechy wyróżniające same w sobie, lecz zgodność w jakiegokolwiek zależności, obecność wymaganej zgodności między częściami całości.

Dotychczasowa interpretacja pojęć "proporcji" i "proporcjonalności" opierała się na przesłance, iż kategorie te wyrażają nie współzależność w ogóle, a tylko określone współzależności ilościowe. Tymczasem proporcje między poszczególnymi procesami faktycznie nie ograniczają się tylko do strony ilościowej. Proporcje mogą posiadać także stronę jakościową, mogą wyrażać więzi między wskaźnikami jakościowymi. W chwili obecnej szczególnie ważne znaczenie nadaje się właśnie współzależnościom jakościowym. I tak na przykład, w systemie proporcji ważną rolę odgrywa proporcja między wzrostem średniego wynagrodzenia i wydajnością pracy. Obydwie te wielkości odnoszą

się do wskaźników jakościowych. Nie podlega dyskusji, że przestrzeganie określonej współzależności między nimi jest jednym z warunków zapewnienia proporcjonalnego i harmonijnego rozwoju socjalistycznej gospodarki narodowej. Jednocześnie należy uwzględnić ważne znaczenie współzależności istniejących między ilościowymi i jakościowymi aspektami poszczególnych procesów gospodarczych i adekwatnych proporcji w całej gospodarce narodowej. Elementów tych nie uwzględnia się przy interpretowaniu proporcji jako współzależności ilościowych.

Z powyższych rozważań wynika wniosek, iż traktowanie pojęć "proporcja", "proporcjonalność" tak, jak w większości przypadków podaje się je w naszej literaturze ekonomicznej, nie oddaje w należyty sposób rzeczywistej treści tych kategorii. Pojęcie proporcji w ekonomice socjalistycznej można określić jako: ilościową i jakościową zgodność między częściami jednej całości, między poszczególnymi procesami niezbędnymi do harmonijnego gospodarowania, do zapewnienia zrównoważonego i dynamicznego rozwoju gospodarki narodowej. Przypuszczamy, że takie rozumienie istoty proporcji bardziej prawidłowo obrazuje charakter tej kategorii.

Nauka ekonomiczna, w szczególności nauka o planowaniu, nie może ograniczyć się do konstatowania istnienia pojedynczych proporcji. Jednym z podstawowych zadań tej nauki jest poznanie całego systemu proporcji i prawidłowego pogrupowania proporcji wewnątrz tego systemu. Problem systemu proporcji ekonomicznych jest poruszany prawie we wszystkich podręcznikach i skryptach z zakresu ekonomii politycznej.

W podręczniku "Ekonomia polityczna", opracowanym przez zespół autorski Instytutu Ekonomii Akademii Nauk ZSRR, wspomina się o proporcjach między produkcją środków produkcji i środków spożycia, między przemysłem i rolnictwem, między rosnącym wypłacalnym popytem ludności i masą towarową, przeznaczoną do konsumpcji indywidualnej, między akumulacją i konsumpcją⁵.

Jak widać, w podręczniku tym wylicza się tylko niektóre proporcje i to bez żadnego ich usystematyzowania. To samo należy powiedzieć o podręczniku "Ekonomia polityczna. Komunis-

⁵ Ekonomia polityczna, Moskwa 1962, s. 454-456.

tyczny sposób produkcji". W podręczniku tym wspomina się o proporcjach między produkcją środków produkcji i środków konsumpcji, między produkcją i konsumpcją produktu społecznego, między produkcją narzędzi pracy i przedmiotów pracy, między przemysłem i rolnictwem, pomiędzy poszczególnymi gałęziami wewnątrz przemysłu i rolnictwa, między produkcją i transportem, między działami produkcyjnymi i nieprodukcyjnymi, między zasobami siły roboczej i jej wykorzystaniem, między jednostkami terytorialnymi⁶.

W skrypcie "Ekonomia polityczna socjalizmu - pierwsza faza komunistycznego sposobu produkcji" także wymienia się szereg proporcji, wskazuje się na proporcje między produkcją środków produkcji i środków konsumpcji, proporcje między przemysłem i rolnictwem i wewnątrz tych gałęzi, jak również między różnymi ogniwami produkcji, sferami usług wewnątrz każdego przedsiębiorstwa. Dopiero po wyliczeniu tych proporcji prezentowane są proporcje między produkcją i konsumpcją, akumulacją i konsumpcją, między produkcją i zasobami siły roboczej, między rejonami ekonomicznymi⁷. W obu przypadkach odnotowuje się niepełne i niekonsekwentne przedstawienie istniejących proporcji.

W skrypcie "Ekonomia polityczna", tom 3: "Socjalizm - pierwsza faza komunistycznego sposobu produkcji", opracowanym przez zespół Katedry Ekonomii Politycznej Wyższej Szkoły Partyjnej przy KC PZPR, opisywane są proporcje między funduszem akumulacji i funduszem konsumpcji, między przemysłem i rolnictwem, między wzrostem produkcji i rozwojem transportu, między wzrostem dochodów pieniężnych ludności i różnorodnym obrotem towarowym, proporcje w podziale zasobów siły roboczej⁸. I w tym przypadku nie omówiono wszystkich proporcji, nic nie mówi się o proporcjach między sferami materialną i niematerialną, między produkcją i konsumpcją, ignoruje się proporcje terytorialne.

W drugim wydaniu podręcznika ekonomii politycznej, pod

⁶ Ekonomia polityczna. Komunistyczny sposób produkcji, Moskwa 1963, s. 151-154.

⁷ Ekonomia polityczna socjalizmu - pierwsza faza komunistycznego sposobu produkcji, Moskwa 1968, s. 68-69.

⁸ Ekonomia polityczna, t. 3, Socjalizm - pierwsza faza komunistycznego sposobu produkcji, Moskwa 1970.

redakcją N. A. Cagołowa (wyd. z 1970 r.), rozdział 9 jest poświęcony "systemowi proporcji socjalistycznej reprodukcji". System ten przedstawiony jest tylko w postaci proporcji między sferą produkcyjną i nieprodukcyjną gospodarki narodowej, proporcji między dwiema częściami społecznej produkcji materialnej, między konsumpcją i akumulacją⁹. Powyżej przedstawione proporcje nie wyczerpują jednak wszystkich proporcji reprodukcji. Wystarczy powiedzieć, że w proporcjach tych nie znalazły żadnego odbicia na przykład: proporcje między funduszem płac i dochodem narodowym, między produkcją i spożyciem i inne. W tym samym podręczniku przedstawiono i inny podział proporcji. Z punktu widzenia zadań planowania proporcje ekonomiczne podzielono na następujące rodzaje:

- gospodarki narodowej (do nich zaliczono proporcje między produkcją i konsumpcją, pomiędzy działami I i II, między przemysłem i rolnictwem, akumulacją i konsumpcją);
- międzygałęziowe (zależność między metalurgią i przemysłem maszynowym, górnictwem rud żelaza i hutnictwem, przemysłem bawełnianym i uprawą bawełny);
- wewnątrzgałęziowe;
- terytorialne (międzyrejonowe);
- wewnątrzrejonowe¹⁰.

Należy zaznaczyć, że w trzecim wydaniu tego podręcznika (1974 r.) autorzy postanowili w ogóle zrezygnować z przedstawienia systemu proporcji. Jedynie omawiając zagadnienia związane z planowaniem jako regulatorem proporcjonalności w podręczniku mimochodem wspomina się o proporcjach między działem I i II i proporcjach gałęziowych między produkcją i konsumpcją.

Problemy proporcji w społeczeństwie socjalistycznym rozpatruje się także w skryptach z zakresu "Ekonomii politycznej socjalizmu" (wyd. z 1972 r.). W pracy tej wydzielone są następujące główne grupy proporcji w społeczeństwie socjalistycznym: proporcje ogólnoeconomiczne, proporcje międzygałęziowe,

⁹ Podręcznik ekonomii politycznej, t. 2, Socjalizm, pod red. M. A. C a g a ł o w a, Moskwa 1970, s. 235-246.

¹⁰ Tamże, s. 489.

proporcje wewnątrzgałęziowe, proporcje wewnątrz przemysłu, proporcje terytorialne i proporcje międzypaństwowe¹¹.

Sposób przedstawienia proporcji w tym opracowaniu jest doskonalszy niż w omawianych wcześniej pracach, niemniej jest również w pewnym stopniu obciążony błędami. I w tym przypadku proporcję między przemysłem i rolnictwem zaliczono do proporcji ogólnoeconomicznych, chociaż proporcja ta jest jedną z ważniejszych proporcji międzygałęziowych. Proporcje ogólnoeconomiczne są przedstawione tylko częściowo. I tak na przykład nie wspomina się o proporcjach między sferą materialną i niematerialną. Wątpliwe jest, czy należy wydzielać w szczególności proporcje wewnątrzprodukcyjne. Zależności między różnymi działami wewnątrz przedsiębiorstwa nie mogą być rozpatrywane jako wyraz proporcji economicznych. Współzależności te określane są planami przedsiębiorstw opracowywanymi zgodnie z zasadami wewnętrznego rachunku economicznego. Proporcje te wyrażają wewnętrzną strukturę najniższego ogniwa gospodarki narodowej i jako takie nie mogą być rozpatrywane jako samodzielne proporcje economiczne w systemie proporcji socjalistycznej gospodarki narodowej.

Powstaje pytanie w jaki sposób jest rozumiany i formułowany problem systemu proporcji w socjalistycznej gospodarce narodowej w podręcznikach i skryptach z przedmiotu "Planowanie gospodarki narodowej ZSRR".

W skrypcie z tego zakresu, wydanym pod redakcją doktora nauk economicznych M. W. Brejewa (1963 r.), podaje się zestawienie proporcji niepełne i nie usystematyzowane. Proporcje te wymieniane są również w pracy M. W. Brejewa "Economiczne i metodologiczne podstawy planowania"¹². Do zestawienia tego nie zostały włączone takie ważne proporcje, jak proporcje między sferami materialną i niematerialną gospodarki narodowej, między produkcją i spożyciem, między funduszem płac i dochodem narodowym i szereg innych. Proporcje między konsumpcją i akumulacją nie wiadomo dlaczego wymieniane są po proporcjach między przemysłem i rolnictwem oraz po proporcjach między transportem i innymi gałęziami gospodarki narodowej.

¹¹ Ekonomia polityczna socjalizmu, Moskwa 1972, s. 124-125.

¹² M. W. B r e j e w, Economiczne i metodologiczne podstawy planowania, 1973, s. 68.

W podręczniku "Planowanie gospodarki narodowej" pod ogólną redakcją N. S. Kowalowa systemu proporcji nie rozpatruje się szczegółowo. Wymienia się jedynie proporcje wewnątrzgałęziowe, międzygałęziowe, wewnątrzrejonowe i międzyrejonowe. W dalszej części pracy nie wiadomo dlaczego wymienia się proporcje "ogólnogospodarcze", do liczby których razem z innymi proporcjami zaliczone zostały proporcje między produkcją i transportem¹³. Nic się nie mówi o proporcjach między sferami materialną i niematerialną, między dochodem narodowym i funduszem płac i o innych.

W podręczniku tym proporcje ogólnogospodarcze rozumiane są jako proporcje wychodzące poza obręb poszczególnych republik i dotyczące produkcji społecznej w skali kraju, przy czym mają być one opracowywane przez ogólnozwiązkowe organy planowania. Z takim rozumieniem istoty tych proporcji nie można się zgodzić. Charakterystyczną cechą proporcji ogólnogospodarczych jest duży zasięg procesów gospodarczych, a nie to, że są one "opracowywane" przez ogólnozwiązkowe organy planowania. Proporcje te formowane są tak w całym kraju, jak i w republikach związkowych. Planowanie gospodarki narodowej republiki, jej kompleksowy rozwój przewiduje konieczność uwzględnienia istniejących proporcji ogólnogospodarczych wewnątrz samych republik. Przy wyliczaniu proporcji ogólnogospodarczych w podręczniku wspomina się o proporcjach między akumulacją i przychodami ludności. A przecież proporcje te tworzą się i w samych republikach, co nie może być nie uwzględnione przez organy planowania republik. Ogólnopaństwowe organy planowania powinny liczyć się z istnieniem szeregu ważnych proporcji gałęziowych i terytorialnych, lecz fakt ten wcale nie nadaje im cech proporcji ogólnogospodarczych.

W podręczniku "Planowanie gospodarki narodowej ZSRR" pod redakcją L. J. Berri (wyd. z 1973 r.) problem systemu proporcji nie jest w ogóle poruszony.

W skrypcie "Planowanie gospodarki narodowej ZSRR" pod redakcją N. M. Capkina odnotowuje się obecność systemu proporcji w ekonomice socjalistycznej. Do systemu tego zaliczone zosta-

¹³ Planowanie gospodarki narodowej, pod red. N. Kowalowa, Moskwa 1973, s. 49-50.

ty proporcje ogólnoeconomiczne, międzygałęziowe, wewnątrzgałęziowe, wewnątrzprodukcyjne i terytorialne. Wymienia się też proporcje wewnątrz tych grup¹⁴. Zwraca uwagę fakt, że do grupy proporcji ogólnoeconomicznych i w tym przypadku zaliczono proporcje między przemysłem i rolnictwem oraz między produkcją i transportem będące podstawowymi proporcjami międzygałęziowymi. Zestawienie ogólnoeconomicznych proporcji jest niepełne, zauważa się nieuporządkowanie w przedstawieniu proporcji. I tak na przykład, na początku mówi się o proporcjach między produkcją i spożyciem, funduszem płac i dochodem narodowym, a dopiero potem wymienia się proporcje między I i II działem produkcji społecznej.

Problem systemu proporcji rozpatruje się w szeregu monografii poświęconych planowaniu na przykład w pracy A. I. Wikentiewa "Rozwój ekonomiki ZSRR i problemy proporcjonalności" (1963 r.). Autor wymienionej pracy zajmuje się tylko proporcjami między produkcją środków produkcji i produkcją środków konsumpcji, między przemysłem i rolnictwem, proporcjami wewnątrzgałęziowymi, proporcjami między produkcją i przewozami oraz między dochodami ludności i detalicznym obrotem towarowym. W pracy A. I. Notkina "Tempo i proporcje reprodukcji socjalistycznej" (1961 r.) mówi się tylko o proporcjach między produkcją środków produkcji i środków konsumpcji oraz między przemysłem i rolnictwem. W pracy zespołowej Instytutu Naukowo-Badawczego przy Komisji Planowania Gospodarczego ZSRR "Planowanie economiczne w ZSRR" (1967 r.) wskazuje się na obecność ogólnoeconomicznych proporcji produkcyjno-gałęziowych i produkcyjno-technicznych. Omawiając zagadnienie proporcji ogólnoeconomicznych nie wspomina się w tej pracy o tak ważnych proporcjach, jak na przykład proporcje między produkcją i spożyciem, a także o proporcjach terytorialnych. Jak widać, autorzy tych monografii nie stawiali przed sobą zadania przedstawienia charakterystyki całego systemu proporcji economicznych.

W podręczniku M. Z. Bora "Podstawy planowania gospodarki narodowej" (wyd. z 1971 r.) zagadnienia systemu proporcji w go-

¹⁴ Planowanie gospodarki narodowej, pod red. N. W. C a p k i n a, Moskwa 1972, s. 11-12.

spodarce narodowej nie porusza się w ogóle. Zwraca na siebie uwagę określenie "proporcji" podane w monografii M. Z. Bora "Efektywność społecznej produkcji i problemy optymalnego planowania" (wyd. z 1972 r.): "Proporcja - jest to konkretna, ściśle wymierna w stosunku ilościowym, obiektywna zależność produkcji gałęzi i aspektów społecznego procesu reprodukcji, której oddzielne elementy odpowiadają jedne drugim"¹⁵. W definicji tej przede wszystkim zaznacza się aspekt ilościowy proporcji, istnienie określonych zależności i tylko na końcu mówi się o zgodności między poszczególnymi jej elementami.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, iż ten ważny problem teorii i praktyki planowania socjalistycznego do chwili obecnej nie był poddany specjalnej analizie. W traktowaniu zagadnienia proporcji popełnia się znaczący błąd, który w zasadzie sprowadza się do następującego:

- Istotę proporcji ogranicza się do występowania określonych współzależności istniejących w gospodarce narodowej. Te zależności ograniczone są z kolei wyłącznie do aspektu ilościowego.

- Autorzy prac w przeważającej części ograniczają się do przedstawienia tylko niektórych proporcji. Nie podaje się kompleksowej analizy całego systemu proporcji. W tym przypadku, kiedy autor stawia sobie za cel przedstawienie całego systemu, faktycznie cel ten nie jest osiągnięty, ponieważ ignoruje się i nie uwzględnia wielu proporcji, a co za tym idzie - nie obejmuje się wszystkich elementów tego systemu.

- Brak jest systematyki w przedstawieniu proporcji. Grupowanie proporcji nie zawsze jest uzasadnione. Dopuszcza się do powstania błędów w podziale elementów proporcji na odpowiednie grupy.

- We wszystkich pracach brak jest proporcji, które powstają w sferze obrotu zasobami finansowymi.

Ze swej strony proponujemy następujący schemat proporcji w socjalistycznej gospodarce narodowej.

Metodologicznie prawidłowe wydaje się przedstawienie proporcji w socjalistycznej gospodarce narodowej z odrębnym rozpa-

¹⁵ M. Z. B o r, Efektywność społecznej produkcji i problemy optymalnego planowania, 1972, s. 247.

trzeniem proporcji ogólnoeconomicznych, a następnie przejście do proporcji szczegółowych odnoszących się do oddzielnych części całości, do poszczególnych jej aspektów i procesów. Proporcje ogólnoeconomiczne charakterystyczne dla całej gospodarki narodowej wyrażają współzależności powstające w gospodarce narodowej jako całości. Jest oczywiste, że stopień objęcia tymi proporcjami procesów economicznych jest o wiele szerszy i bardziej pełny, aniżeli innymi proporcjami. Grupa ta składa się z następujących proporcji:

- proporcje między sferami produkcyjną i nieprodukcyjną gospodarki narodowej;
- proporcje między pierwszym i drugim działem społecznej produkcji;
- proporcje między produkcją i konsumpcją;
- proporcje między funduszem płac i dochodem narodowym;
- proporcje między konsumpcją i akumulacją oraz wewnątrz funduszu konsumpcji i akumulacji;
- proporcje między rezerwami siły roboczej i zapotrzebowaniem na siłę roboczą;
- proporcje między wzrostem wydajności pracy i średniej płacy;
- proporcje między przychodami i wydatkami ludności;
- proporcje między funduszami ludności przeznaczonymi na spożycie i detalicznym obrotem towarowym oraz zasobami towarowymi;
- proporcje między całkowitymi zasobami finansowymi i finansowymi rozchodami.

W wyżej wspomnianym zestawieniu proporcji ogólnoeconomicznych podjęto próbę objęcia w jak największym zakresie wszystkich elementów tej grupy i ich usystematyzowania. Badanie proporcji ogólnoeconomicznych należy rozpocząć od proporcji między sferami produkcyjną i nieprodukcyjną gospodarki. Określenie koniecznej zgodności między produkcją materialną i nieprodukcyjnymi dziedzinami działalności posiada ważne znaczenie samo w sobie, a także dla określania innych rodzajów proporcji. Nieprzekonywające są próby niektórych ekonomistów proponujących rozpoczęcie wyliczania proporcji ogólnoeconomicznych od proporcji np. między produkcją i konsumpcją.

W następnej kolejności przechodzimy do proporcji w samej

sferze produkcji materialnej, do proporcji między jej I i II działem. Na tempo wzrostu tych dwóch działów wpływają liczne czynniki, które należy uwzględniać przy wyznaczaniu niezbędnych dla każdego przedziału czasowego zależności między nimi.

Dalej, szczególną uwagę zwracają proporcje bezpośrednio związane z wytwarzaniem dóbr materialnych, niezbędnych do zaspokojenia potrzeb ludności. Zachowanie zgodności między tymi momentami - początkującym i kończącym proces społecznej reprodukcji - jest jednym z warunków proporcjonalnego rozwoju gospodarki narodowej. Określone zależności tworzą się wewnątrz wytworzonego produktu społecznego między funduszem płac i dochodem narodowym. Znajduje to odbicie w odpowiednich proporcjach. Znajomość tych proporcji daje nam możliwość poznania proporcji w wykorzystaniu dochodu narodowego, jego podziale na fundusz konsumpcji i akumulacji. Wewnątrz tych funduszy należy także wydzielić odpowiednio niezbędne proporcje.

I tak, w funduszu konsumpcji określa się proporcje między spożyciem indywidualnym ludności i utrzymaniem administracji oraz instytucji sfery nieprodukcyjnej, a w funduszu akumulacji - proporcje między akumulacją w funduszach podstawowych, w funduszu obrotowym i funduszu zapasów. Następnie należy wydzielić proporcje między rezerwą siły roboczej i zapotrzebowaniem na tę siłę. Określenie i przestrzeganie tych proporcji jest niezbędnym warunkiem zbilansowania zasobów i potrzeb, racjonalnego wykorzystania siły roboczej i koniecznego zaspokojenia potrzeb gospodarki narodowej w zakresie zasobów siły roboczej.

Jedną z ważniejszych proporcji gospodarki narodowej jest proporcja między wzrostem wydajności pracy i średniej płacy. Proporcja między tymi dwoma jakościowymi wskaźnikami nie może być nie uwzględniana w zbiorze wskaźników ogólnoeconomicznych.

W planowaniu gospodarki narodowej ważną rolę odgrywa zgodność między dochodami i wydatkami ludności, określenie zakresu i źródeł przychodów pieniężnych ludności, jak również zakresu i struktury wydatków pieniężnych. Ściśle z tym związana jest proporcja między funduszem spożycia ludności i detalicznym obrotem towarowym oraz zasobami towarowymi. Zapewnienie zgodności między tymi kategoriami podyktowane jest koniecznością ciągłego zaspokajania potrzeb narodu, zapewnienia zgodności w całym obrocie towarowo-pieniężnym.

W systemie proporcji ogólnoeconomicznych określone miejsce powinny zająć także proporcje między całkowitymi zasobami finansowymi i wydatkami finansowymi. W naszej literaturze economicznej pomija się całkowicie proporcje powstające w sferze finansów. Tymczasem planowy rozwój gospodarki socjalistycznej odbywa się w obecności istniejących stosunków towarowo-pieniężnych, właściwych tejże gospodarce. Zbilansowanie całej gospodarki narodowej i określenie optymalnych proporcji może być dokonane jedynie z uwzględnieniem obecności tych stosunków. W tych warunkach ważną rolę odgrywa wykorzystanie określonych kategorii economicznych, do liczby których zalicza się w szczególności finanse.

Zachowanie mechanizmu pieniężnego nie sprowadza się jedynie do obecności i wykorzystania form cenowych, do uwzględnienia proporcji reprodukcji cenowych, czy do pieniężnej oceny wytworzonego produktu społecznego. W planowaniu gospodarki narodowej ważną rolę odgrywa planowanie strumieni pieniężnych, zapewnienie akumulacji i wykorzystania tych zasobów, co dokonuje się w poszczególnych ogniwach radzieckiego systemu finansowego i od czego w znacznym stopniu zależy realizacja planowych zadań w zakresie gospodarki narodowej jako całości. Proporcjonalny rozwój gospodarki przewiduje osiągnięcie optymalnej zgodności w obrocie, tak materialnym, siły roboczej, jak i zasobów finansowych.

Obrót zasobami pieniężnymi, ich gromadzenie i wykorzystanie przez przedsiębiorstwa socjalistyczne, przez ich organizacje gospodarcze i bezpośrednio przez państwo wychodzi naprzeciw całemu procesowi socjalistycznej reprodukcji rozszerzonej. W życiu gospodarczym państwa posiada on względnie samodzielny charakter. Stąd wynika duże znaczenie zbilansowania w sferze finansów, konieczność zapewnienia proporcjonalności, tak w samym obrocie zasobami finansowymi, jak i w zgodności wskaźników finansowych z innymi wskaźnikami gospodarki narodowej. To wszystko stwarza konieczność wydzielania tych proporcji w systemie proporcji socjalistycznej gospodarki, ich wykorzystania przez socjalistyczne przedsiębiorstwa, organizacje gospodarcze i bezpośrednio przez państwo.

W warunkach rozwiniętego socjalizmu dużego znaczenia nabiera zwiększenie sfery stosunków towarowo-pieniężnych i sze-

rokie wykorzystanie dźwigni finansowo-kredytowych do zwiększenia efektywności produkcji społecznej. Związane jest z tym podniesienie roli planowego obrotu zasobami pieniężnymi i, co z tego wynika, konieczność określenia i przestrzegania odpowiednich proporcji w planowaniu socjalistycznej gospodarki narodowej. Do grupy ogólnoeconomicznych proporcji w sferze finansów należy zaliczyć tylko proporcje między całkowitymi zasobami finansowymi i finansowymi rozchodami. Proporcje tworzące się w tej sferze w poszczególnych organizacjach finansowych należy wydzielić w oddzielnej grupie, co nastąpi w dalszej części niniejszego opracowania.

Prezentację proporcji ekonomicznych rozpoczniemy od grupy obejmującej zbiór proporcji gałęziowych. Grupa ta zawiera proporcje międzygałęziowe i wewnątrzgałęziowe. Do proporcji międzygałęziowych zaliczamy w pierwszej kolejności, proporcje tworzące się między odpowiednimi gałęziami produkcji materialnej. Są to proporcje między przemysłem i rolnictwem; między przemysłem, rolnictwem i transportem; między przemysłem, rolnictwem i inwestycjami; między przemysłem, rolnictwem i handlem oraz między innymi gałęziami gospodarki narodowej. Proporcje międzygałęziowe, a w szczególności proporcje między przemysłem i rolnictwem, nie mogą figurować w grupie proporcji ogólnoeconomicznych.

W samych gałęziach gospodarki narodowej, wewnątrz nich, według określonych cech wydzielono działy, między którymi tworzą się odpowiednie proporcje wewnątrzgałęziowe. Do nich zalicza się np.: proporcje między metalurgią żelaza i przemysłem maszynowym; między przemysłem węglowym i metalurgią żelaza; między produkcją roślinną i hodowlą i inne. Przy takim traktowaniu proporcji gałęziowych konieczne jest w pierwszym rzędzie wydzielenie proporcji pomiędzy podstawowymi gałęziami gospodarki narodowej, a dopiero w następnej kolejności przejście do proporcji wewnątrzgałęziowych, tj. do proporcji między poszczególnymi rodzajami produkcji wewnątrz gałęzi.

Następna grupa proporcji ekonomicznych obejmuje tzw. proporcje terytorialne. Proporcje te wyrażają zgodność w rozwoju poszczególnych jednostek terytorialnych. Do tej grupy proporcji wchodzi: a) proporcje międzyterytorialne, do których zaliczamy proporcje w rozwoju gospodarczym republik związkowych i

rejonów ekonomicznych i b) proporcje wewnątrzterytorialne, tj. proporcje w rozwoju gospodarki jednostek administracyjnych wewnątrz republik związkowych.

Zgodny rozwój gospodarki poszczególnych jednostek terytorialnych wzajemnie powiązanych w jednym kompleksie, posiada niezmiernie ważne znaczenie dla planowego rozwoju całej ekonomiki kraju. Doskonalenie więzi międzyterytorialnych i wewnątrzterytorialnych jest koniecznym warunkiem zbilansowania rozwoju gospodarki narodowej jako całości i jej terytorialnej struktury.

Prezentację proporcji ekonomicznych zamyka grupa proporcji powstająca między przychodami pieniężnymi i pieniężnymi wydatkami w ramach poszczególnych instytucji finansowo-kredytowych. Jeżeli proporcje między łącznymi zasobami finansowymi i wydatkami zajmują określone miejsce w zbiorze proporcji ogólnoekonomicznych, to częściowe proporcje w obrocie zasobami pieniężnymi, tworzące się w ogniwach systemu finansowo-kredytowego, powinny figurować w ostatniej grupie proporcji ekonomicznych. Nieuwzględnienie tych proporcji może doprowadzić do zignorowania dużego znaczenia zgodności w tej sferze stosunków pieniężnych. Zestawienie poszczególnych bilansów finansowych i skoordynowanie z innymi bilansami jest najlepszym sposobem określenia przedstawionych proporcji. Do proporcji tych zalicza się: a) proporcje między przychodami i wydatkami zasobów finansowych socjalistycznych przedsiębiorstw i instytucji; b) proporcje między dochodami i wydatkami budżetu państwowego; c) proporcje między zasobami i wydatkami kredytowymi.

Oprócz proporcji występujących wewnątrz gospodarki państwa socjalistycznego istnieją proporcje w rozwoju ekonomiki państw socjalistycznych związane z międzynarodowym socjalistycznym podziałem pracy, z procesem ekonomicznej i kulturalnej współpracy w ramach RWPG. Państwa socjalistyczne koordynując rozwój swojej ekonomiki określają odpowiednie proporcje między państwowe, tworzące zupełnie nowy typ proporcji ekonomicznych.

Wszystkie rodzaje proporcji są organicznie ze sobą powiązane i znajdują się we wzajemnym oddziaływaniu. Optymalizacja i realizacja nowoczesnych proporcji odpowiadających spo-

leczno-ekonomicznym zadaniom państwa, świadome i stałe podtrzymywanie proporcjonalności, pokonanie częściowych dysproporcji jest koniecznym warunkiem zapewnienia planowego rozwoju całej socjalistycznej gospodarki narodowej.

Arcin Pietrowicz Gokieli

PROBLEMS OF PLANNING OF THE NATIONAL ECONOMY.
SYSTEM OF PROPORTIONS IN THE SOCIALIST NATIONAL ECONOMY

The article discusses the essence of interpretation and systematization of proportions appearing in the socialist economy. In order to present the problem of proportions against the background of characteristic features of the socialist national economy the author has analyzed the economic literature on the subject available in the Soviet Union focussing his attention on handbooks of political economy and planning of the national economy. Presentation of various interpretations of the subject proves that the problem has neither been comprehensively analyzed nor systematized. Accordingly the article sets forth to present a full picture of the system of general economic and detailed proportions occurring in the socialist economy combined with a comprehensive discussion on the system.

